LITERÁRNĚVĚDNÁ TERMINOLOGIE V ČESKO-SLOVENSKÝCH VZTAZÍCH

Miloš Zelenka (Praha)

V novodobých dějinách česko-slovenských literárních vztahů existuje několik dominantních termínů, jejichž užití a významová náplň vždy kolísala v závislosti na nejrůznějších faktorech literárních, ale i politických a ideologických. K těmto termínům patří zejména: **literární vzájemnost** (jednota, sounáležitost, souvztažnost), **literární kontext** a **literární společenství** (meziliterární společenství) včetně hojných metaforických variant, z nichž lze uvést „dvojzpěv" (A. Matuška), „literární dvojobrazy" (M. Tomčík) či „dvojramenný proud" (J. Peterka).[1] Sémantický rozptyl těchto termínů vázaných na jisté koncepce a způsob řešení určovalo vědomí specifičnosti vzájemného poměru obou literatur, kdy se konstatovalo, že jejich vztah je jevem jiné kvality než např. poměr blízkých literatur bývalé Jugoslávie či Sovětského svazu a že pro čtenáře obou zemí literatura druhá sice nepředstavuje literaturu výchozí, „mateřskou", ale také ne literaturu „cizí". Častým sjednocujícím prvkem těchto pojetí se stala představa identického cíle, tj. obnova dříve rozpadlé jednoty, která byla založena na absolutizaci konvergentních tendencí v obou literaturách.

Pojem literární vzájemnosti poprvé výrazněji užil J. Kollár jako termínu výlučně s kulturními a filozofickými konotacemi. Kollárovi šlo o postižení a konkrétní vyjádření slovanské ideje a filozofický výklad procesu, „který se jeví jako integrální vědomí sounáležitosti a soudržnosti slovanské ...praktický program literární a kulturní spolupráce mezislovanské..."[2] Vzájemnost

---

1 A. Matuška: Za i proti. Vybrané spisy 1, Bratislava 1975 (zde přetištěna stať Česká a slovenská literatura z roku 1938).
M. Tomčík: Literárne dvojobrazy. Bratislava 1976.
J. Peterka: Dvojramenný proud. Praha 1986.

2 F. Wollman: Slovanská myšlenka od Dobrovského a Kollára k Masarykovi,

v česko-slovenském případě znamenala spolupráci na organizační a vědecké platformě, nikoli podřízenost jedné z „větví" společného československého kmene. Kollár předpokládal praktickou výměnu knih a časopisů, postupné sjednocování pravopisných systémů včetně koordinované práce na slovnících a srovnávacích gramatikách. Představa kmenové a literární jednoty československé sice vycházela z přesvědčení o historické existenci jednotného spisovného jazyka, ale prvek „slovacity" zůstával v básníkových teoretických úvahách i sběratelské činnosti latentně přítomný: společná československá literatura měla přihlížet k specifickým slovenským poměrům a měla zahrnovat přirozenou, symetricky vyváženou rovnováhu obou „větví", jejich partnerský dialog.

Filozofickým základem pojmu „literární vzájemnost" se stal Herderův princip humanity jako syntetické vyústění dvou předchozích principů: antického (klasického) a romantického (moderního) — v pozadí zřejmě fungovala Schlegelova dichotomie klasické a romantické poezie — principu „čisté humanity", v němž se vyjevuje vývojová zákonitost lidstva a jeho kultury a jemuž je podřízena i kategorie národa jako jeho procesuální forma. Literární historiografie při rekonstrukci geneze Kollárovy vzájemnosti upozornila na četné ideové a myšlenkové kořeny (polský mesianismus, rusofilství, Montesquieu, Gabler, Kant, Fries aj.), které Kollár osobitě syntetizoval.[3] V rozpravě *O literárnej vzá-*

---

in: Co daly naše země Evropě a lidstvu, red. V. Mathesius, 2. vyd., Praha 1940, s. 256–257.

3 Srv. stať M. Weingarta: O vývoji a vydáních Kollárovy Slovanské vzájemnosti, in: Jan Kollár: Rozpravy o slovanské vzájemnosti, Praha 1929, s. III — LIII (Weingart jako editor přetiskuje první vydání O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečími slavskými v Hronce 1836, dále německé vydání Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation v Pešti roku 1837, rovněž je připojen překlad německého rozšířeného vydání do češtiny od J. S. Tomíčka O literární vzájemnosti mezi rozličnými kmeny a nářečími slovanského národu, Praha 1853). Na Slovensku Kollárův spis k vydání připravil K Rosenbaum: O literárnej vzájemnosti, Bratislava 1954. Dále srv. M. Weingart: Slovanská vzájemnost. Úvahy o jejich základech a osudech, Bratislava 1926. A. Novák: Politické myšlenky v Kollárově spise „O literární vzájemnosti", Slavia 3, 1924–1925, č. 1, s. 65–74. Slovanská vzájemnost 1836–1936. Sborník prací k 100. výročí vydání rozpravy Jana Kollára o slovanské vzájemnosti, red. J. Horák, Praha 1937. Slovanský sborník věnova-

jemnosti mezi kmeny a nářečími slavskými (Hronka 1836) Kollár životaschopnost organismu národní literatury spojuje s její rozlohou a vnitřní celistvostí: v současnosti mezi evropskými národy (nejintenzivněji u Němců) probíhá konvergentní proces, v němž jednotný spisovný jazyk se stává výchozím prostředkem integrace a sebeidentifikace jednotlivých „kmenů". Ačkoli jejich nářečí jsou znakem duchovního bohatství a vyspělosti, jazykové scelování rozdrobeného slovanského národa se stává existenciální nutností, navíc tento proces posílí i vklad Slováků do společné československé pokladnice, např. převzetí slovenské vokalizace bude v prozodickém systému přirozenou protiváhou českých germanismů. A. Pražák ve svých etymologických výkladech poukazuje, že pojmem „československý" Kollár mnohdy rozumí výhradně slovenské záležitosti, např. literaturu vzniklou na Slovensku, i když psanou česky či jiným jazykem (např. v otázce staročeské literatury vzhledem k její blízkosti s novodobou slovenštinou Kollár doporučuje ji nazývat spíše literaturou slovenskou).[4]

Pojem literární vzájemnosti objektivně souvisí i se stavem historiografického bádání, s rozvojem komparatistiky, tj. srovnávacího myšlení o literatuře v období obecného rozmachu romantického nacionalismu v Evropě. Počátkem 19. století v řadě slovanských i neslovanských literatur vyvrcholila tradice filologických kompendií a heuristických syntéz, které se vyrovnávaly s vědomím autonomnosti a specifičnosti „organismu" národní literatury, přičemž zároveň usilovaly vymezit tuto funkci a postavení v jinonárodních vztazích a souvislostech.[5] Kollárův po-

---

ný Františku Pastrnkovi k sedmdesátým narozeninám 1853–1923, red. M. Weingart, Praha 1923 (zde zejména stať A. Pražáka: K pramenům Kollárovy Slovanské vzájemnosti). Jan Kollár 1793–1852. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce Slávy dcera na oslavu jeho stoletých narozenin, red. F. Pastrnek, Vídeň 1893 (zde zejména stať M. Murka: Kollárova vzájemnost slovanská). F. Wollman: SLovanská myšlenka od Dobrovského a Kollára k Masarykovi, in: Co daly naše země Evropě a lidstvu, red. V. Mathesius, 2. vyd., Praha 1940, s. 256–265. L'idea dell'unità e della reciprocità slava e il suo ruolo nello sviluppo della slavistica a cura di Sergio Bonazza e Giovanna Brogi Bercoff, Roma 1994 (sborník).

4 Srv. A. Pražák: Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrovu, Bratislava 1922.

5 F. Wollman: Otázka všeobecnej (generálnej) literatúry, in: S. W.: Porovná-

jem literární vzájemnosti vyjadřoval podporu integrační tendenci v podmínkách rostoucí diferenciace slovanských národů. F. Wollman v studii *Terminologie slovanské součinnosti* pojem vzájemnost literárněteoretickou sémantikou odlišuje od Kollárova chápání.[6] Rozumí jím pojem, který se zařazuje do systematiky srovnávací literární vědy a který označuje existující stav mezislovanské slovanské fluktuace, tj. „síť vztahů", kde literární fakta jsou založena na komplementární výměně hodnot. Vzájemnost v „kollárovském smyslu" znamená spíše různě chápanou „ideu slovanské vzájemnosti" jako myšlenkový konstrukt, který „svádí k nehistorické integrující představě jakéhosi jednotného proudu, snahy, tendence, kterých nikdy nebylo, není a nebude".[7]

Méně známou skutečností zůstává, že Kollár pojem „vzájemnosti" převzal (nikoli však definici pojmu) z polského slovníku (1806–1814) lexikografa a literárního historika Samuela Lindeho. Kollár jej poprvé uplatnil roku 1830 ve své studii *Rozprava o jménách, počátcích a starožitnostech národu slavského a jeho kmenů* (na str. 345), poté tato formulace nezměněna přešla do českého vydání a zejména německého překladu z roku 1837 (konec 1 §). V etymologickém exkursu v *Rozpravě o jménách* ...Kollár uvádí ekvivalent latinský (**reciprocitas**) a německý (**Gegenseitigkeit**). V názvu německého překladu z roku 1837 (*Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation*) se však objevuje pojem **Wechselseitigkeit** a v § 2. *Was ist die Wechselseitigkeit dem Worte, der Bedeutung nach?* se oba termíny vyskytují paralelně s vysvětlením, že je nelze směšovat s termínem **obapolnost** indikujícím pouze dva póly,

---

vacia metóda v literárnej vede, Bratislava 1988, s. 65–94. Týž: Šafařík a literární komparatistika jeho doby, in: Pavol Jozef Šafárik. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z oslav 200. výročia narodenia P. J. Šafárika, Prešov-Martin 1996, s. 41–46. D. Ďurišin: Tradice a výdobytky slovenskej literárnej komparatistiky, in: Dejiny literárnej komparatistiky socialistických krajín, Bratislava 1986, s. 207–230.

6 F. Wollman: Terminologie slovanské součinnosti, Slovanský přehled 34, 1948, č. 3–4, s. 1–14.

7 F. Wollman: Slovanství v jazykově literárním obrození u Slovanů, Praha 1958, s. 3.

zatímco vzájemnost zbavená politického zabarvení znamená společné přejímání, užívání a výměnu ve všech směrech.[8]

Ačkoli v předmluvě Šafaříkových *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826) je Linde zmiňován a pojem vzájemnost zde není užit, neznamená to, že by Šafařík ignoroval specifičnost česko-slovenského poměru: badatel ještě před vystoupením mladé štúrovské generace vyčlenil „pre lepší prehľad" dějiny slovenské literatury z celku literatury české, avšak na druhou stranu do konce života zastával názor o češtině jako spisovném jazyce pro oba národy. Jestliže Kollárovo řešení spisovného jazyka Slováků vycházelo z úsilí hláskoslovně a zejména eufonicky integrovat slovenské prvky do soudobé a rozvinutější češtiny, Šafařík předpokládal ve vzdálenějším horizontu spisovně jazykovou autonomii Slováků. Budoucí podobu literární slovenštiny zformuloval z lingvistického pohledu netradičním způsobem: převzít českou gramatiku jako základní normu, ale lexikálně a morfologicky ji „slovakizovat", což v praxi znamenalo respektovat přirozenou povahu slovenských nářečí, a to zejména v přebírání domácích slov a frází. Odtud pramenilo důsledné vyčlenění Čechů a Slováků jako svébytných národů s vlastními jazyky na rovnocenném, komplementárním základě, který odmítal chápat poměr české a slovenské literatury v rámci slovanské vzájemnosti jako vztah celku a podřízené části. Již F. Wollman upozorňoval, že Šafaříkovo pojetí vzájemnosti se lišilo od jazykově etnické koncepce, kterou zastával např. J. Jungmann a částečně J. Dobrovský právě svým důrazem na pragmaticko-politická hlediska.[9]

Typologické analogie ke Kollárově chápání slovanské vzájemnosti lze nalézt i mimo slovanský kontext v literaturách germánských a románských: např. dílo J. L. F. Wachlera *Handbuch der allgemeinen Geschichte der literarischen Cultur* (1804–1805), z jehož koncepce a kompozičního půdorysu vycházel mladý Šafařík. Obdobně v dílech Madame de Staël *De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales* (1796)

---

8 Pro nedostatek místa se zde nemůžeme zabývat sémantickými posuny Kollárova chápání vzájemnosti v jeho třech verzích (spornou otázkou stále zůstávají změny způsobené nepřesným překladem či vědomé Kollárovy korekce).

9 Srv. F. Wollman: Slovesnost Slovanů, Praha 1928.

a J. Ch. L. Simonde de Sismondiho *De la littérature du Midi de l' Europe* (1813, německý překlad 1815) je načrtnuto chápání literatury evropského Jihu jako uceleného systému, která vychází ze společné, vnitřně strukturované mediteránní civilizace a který je založen na literární vzájemnosti, tedy na lingvisticko-etnické blízkosti románských národů. Sjednocujícím rysem těchto koncepcí se stala představa divergentního „paradigmatu", v jehož vnitřní heterogenitě je možné vysledovat genetický celek svázaný empiricky průkaznými kritérii; např. Šafařík v předmluvě ke svým *Geschichte* mluví o „souhrnu" metodicky vyplývajícím z integrace „pevného principu v souvislý celek".

Pojem „literární vzájemnost" se v různých podobách, s odlišnou funkcí, motivací a aktualizačním obsahem objevuje po celé 19. století i v období následujícím: rozdíly existují i podle toho, zda jde o pohled z české nebo slovenské strany (J. Jungmann, B. Tablic, J. Jireček, K. Sabina, J. M. Hurban, J. Vlček aj.), i když pojem československé literatury v zásadě představoval terminologicky a synonymicky užší vyjádření česko-slovenské vzájemnosti.[10] Zatímco na české straně literární vzájemnost mohla v některých případech vést až k asymetrickému modelu „československé" literatury s českým spisovným jazykem (A. Pražák)[11] a poměr obou literatur v meziválečném období citlivě vystihl F. X. Šalda tezí o vzájemném překonávání jedné literatury druhou jako předpokladu jejich tvořivé spolupráce[12], na slovenské straně vztah k české literatuře vždy determinovala míra sebereflexe slovenské národní identity, vědomí specifičnosti a autonomnosti vlastního literárního „organismu". Komplementarita „českého" a „slovenského" i počátkem 20. století nemohla zůstat v důsledku odlišného státoprávního procesu v rovnovážné poloze: objektivně daný fázový posun, který se však nerealizoval mechanicky (např. odlišné chápání romantismu a naopak typologicky blízké „osvojení" zásad kritického rea-

---

10 Srv. D. Ďurišin: K problematike slovensko-českého literárneho historizmu, in: Československý literární kontext, Bratislava — Praha 1980, s. 230–254.

11 Např. A. Pražák: Slovenská svojskosť, Bratislava 1926; týž: Československý národ, Bratislava 1925; týž Dějiny slovenské literatury, Praha 1950; týž: Duchová podstata slovenské slovesnosti, Praha 1938 ad.

12 F. X. Šalda: Centralism a partikularism v písemnictví našem i cizím, Šaldův zápisník 1, 1928–1929, č. 10, s. 297–305.

lismu na přelomu 19. a 20. století) směřoval po roce 1918 v podmínkách společného státu k upevnění pozice „staršího bratra", který logicky nemusel diskutovat o národní identitě. K. Rosenbaum zdůrazňuje komparatistický nesoulad v oblasti externích a interních kontaktů: zatímco česká strana většinou využívala „slovacitu" jako zajímavé, exotické téma (J. Zeyer), přičemž vůči zásahům strukturní povahy ve sféře žánrů či poetik zůstávala v zásadě imunní, slovenská literatura dokázala funkčně transponovat vlivy a podněty české literatury do svého vnitřního systému.[13]

Z našeho letmého pohledu vyplývá, že do užívání pojmu literární vzájemnost se promítala mnohoznačnost a definiční variabilita, termín se utvářel na základě předmětného vztahu ke skutečnosti, tj. v souvislosti s pojmenovávaným předmětem, který nemohl být fixován a který procházel permanentní historickou transformací, nevyplýval tedy ze systémů pojmů daného vědního oboru, v němž byl později frekventován.[14] Kollárovo převzetí pojmu na počátku 19. století na principu metaforické analogie z romantizující lingvistiky, estetiky a filozofie, bylo v slovanském myšlenkovém kontextu poznamenáno svéráznou aplikací Herderova principu humanity, kde idea absolutního ducha se měla odrážet v kulturních aktivitách národů. To se později promítlo v rozlišení literární vzájemnosti ve smyslu konstruktu a ideje a vzájemnosti jako literárněvědného termínu (F. Wollman) zatíženého sémantickými posuny a aktualizací, které se projevovaly tím intenzivněji, čím více se tento pojem vzdaloval svému kontextu.

Jestliže se ještě v první polovině 20. století používal pojem vzájemnosti pro různé formy a podoby česko-slovenských literárních vztahů, zároveň se pociťovala potřeba tento poměr pregnantněji vymezit, zbavit jej „kollárovské" a tzv. čechoslovakistické

---

13 K. Rosenbaum: Historické premeny medziliterárnych vzťahov. Spoločenstvo českej a slovenskej literatúry, in: D. Ďurišin a kol.: Osobitné medziliterárne spoločenstvá 1, Bratislava 1987, s. 78. Dále F. Vodička: Český literární mýtus o Slovensku, Orientace 1, 1969, č. 1, s. 1–8.

14 Srv. studii J. Táborské: Poznámky k literárněvědné terminologii, Česká literatura 32, 1984, č. 5, s. 416–428. Dále K. Krejčí: Vznik a život literárních termínů, in: Příspěvky k morfologii a sémantice literárněvědných termínů, red. V. Svatoň, Praha 1974, s. 11–47.

ideologie, toto úsilí však vždy souviselo s politicko-státoprávním vývojem obou národů. Po roce 1945 se na české i slovenské straně rozběhly práce na tzv. akademických dějinách, které měly podat syntetický a autoritativní obraz velkého celku, v němž jednotlivé „organismy" národních literatur budou zachyceny autonomně, avšak ve vzájemné interakci, která je podmínkou i příčinou jejich existence, ontologicky i axiologicky.

Nový metodologický základ pozdějších syntéz, literárněhistorických projektů a monografií určily stati S. Šmatláka, který uvádí do života termín **československý literární kontext** včetně jeho tří funkcí (integrační, diferenciační a komplementární).[15] Šmatlák jím rozumí označení objektivní historické skutečnosti, která se realizuje mezi dvěma samostatnými národními literaturami jako soubor a soustava konkrétních literárních jevů vyplývajících sice z dějinné blízkosti obou literatur, ale i z faktů divergentních. Šmatlákova teorie československého literárního kontextu, která odmítala mechanickou jednotu či lineární působení jedné literatury na druhou, reagovala na úvod Mukařovského k 1. svazku *Dějin české literatury* (Praha 1959), kde badatel v úvaze o české literatuře v nadnárodních dimenzích zvýrazňuje její poměr k literatuře slovenské, její funkci komplementární, v níž jde „o nejužší a nepřetržitou souvislost celých dvou kultur".[16] V pozdějších, většinou příležitostných článcích Mukařovský tento poměr označuje synonymním názvem „souvztažnost", kterou pojímá dialekticky jako jednotu shod a rozporů obou literatur. Mukařovský však tomuto procesu — a tento názor vyjádřil již v politických komentářích po roce 1945 — prolonguje společný cíl: nikoli odstranění rozdílů, ale jejich vyrovnání syntézou vyúsťující v „mnohost v jednotě".[17]

---

15 S. Šmatlák: O spoločných úlohách českej a slovenskej literárnej vedy, Slovenská literatura 7, 1960, č. 2, s. 137–138; týž: O vzájomných vzťahov českej a slovenskej literatúry, Slovenské pohľady 78, 1962, č. 10, s. 14–23.

16 J. Mukařovský: Předmluva, in: Dějiny české literatury. Díl 1. Praha 1959, s. 9.

17 J. Mukařovský: Dnešní literatura a skutečnost, Česká literatura 10, 1962, č. 2, s. 129–136; týž: Diskusný príspevok, Slovenská literatúra 7, 1960, č. 4, s. 469–471; Poznámka k slavnému výročí, Nové slovo 2, 1945, č. 12–13, s. 19–20.

V průběhu 60. let Šmatlák a spolu s ním K. Rosenbaum použili pojem **československá socialistická literatura** jako terminus technicus pro dosaženou vývojovou fázi česko-slovenského vztahu, který reflektuje existující politickou jednotu.[18] Rosenbaum zde zároveň připomíná sovětskou mnohonárodní literaturu, která je založena na souběžné existenci nejrůznějších národních literatur a která je spojena společným cílem — budováním socialismu; proto do socialistického literárního kontextu zařazuje i tvorbu národnostních menšin, např. ukrajinské a maďarské. Pojem kontextu v etymologickém výkladu znamená souvislost, resp. spojitost, přičemž významově označuje jednotky či části okolí analyzovaného uzavřeného celku, které determinují jeho smysl a způsob fungování. Šmatlákovy a Rosenbaumovy reflexe poskytovaly interpretační volnost v tom směru, že vznikající kontext autonomně stojí nad oběma literaturami jako jejich ideový svorník. R. Bílik tuto skutečnost vystihuje hodnocením: „Je to konštrukt, v ktorom se stráca nielen deklarovaná «rovnoprávnosť» oboch literatúr, ale aj skutočný zmysel ich samostatnej existencie. Akoby jestvovali celé desatročie len preto, aby vytvorili celok «vyššej kvality» — československú literatúru".[19]

Spekulativnost pojmoslovného základu československého literárního kontextu si již v 60. letech uvědomil M. Bakoš, když zavádí pojem **společenství české a slovenské literatury** (na něj navazuje Ďurišinovo rozpracování meziliterárního společenství české a slovenské literatury) a tím vnáší do problematiky vzájemných vztahů procesuální hledisko.[20] Slovenský badatel vychází z faktu „společného literárního vědomí", přičemž samotné společenství vyjadřuje pouze historicky proměnlivou formu, kategorii národních literatur, které se nemusejí bezprostředně vázat na politický svazek obou národů, ačkoli ten vývoj obou

---

18 K. Rosenbaum: Skutečnost a cieľ, Slovenské pohľady 78, 1962, č. 2, s. 3. Nejpregnantněji svou koncepci slovenský badatel vyjádřil v monografii Vzťahy slovenskej a českej literatúry 19. a 20. storočia, Bratislava 1989, Dále srv. pozn 13).

19 R. Bílik: Československý literárny kontext v slovenskej literárnohistorickej reflexi po r. 1945, Tvar 6, 1995, č. 6, s. 11.

20 Srv. M. Bakoš: Problémy literárnej vedy včera a dnes, Bratislava 1964 (jde zejména o studii K otázkam špecifickosti vzťahov slovenskej a českej literatúry z let 1962–1963).

literatur podstatně ovlivňuje. V tomto chápání jde spíše než o hledání zastřešujícího pojmového konstruktu a institucionální podobu vztahů o pochopení vzájemného poměru obou literatur ve dvojím, protikladném směřování, které se projevuje tendencí k vývojovým shodám ve stálých neshodách. Ďurišin vztah české a slovenské literatury považuje za „osobitné medziliterárne spoločenstvo", které znamená zvláštní formu spolužití a koexistence a pro které je symptomatická bezprostřední a intenzivní míra jejich vývojové interakce.[21] Dominantní roli zde hraje blízkost dějinného procesu, kritéria etnicko-jazyková, která se prolínají s dalšími hledisky (teritoriálními, ideově estetickými, administrativními, konfesionálními apod.). Ďurišin tuto problematiku spojuje i s otázkou dvojdomosti a biliterárnosti, tedy s komparatistickou kategorií polyfunkčnosti jako schopnosti tvořivě participovat na více literárních tradicích a systémech. Jistou eliminací někdy mechanicky nazírané kategorie národní literatury Ďurišin vztah české a slovenské literatury přibližuje meziliterárnímu procesu, přičemž z analýzy nevylučuje ani ty procesy, které vedly ke vzniku tohoto společenství.

Budoucnost česko-slovenských vztahů nelze dnes přesně prognozovat, je možné pouze orientačně určit kontury a hranice tohoto pohybu, a to bez ohledu na fakt, jak tento proces budeme zpětně terminologicky podchycovat. Politické rozdělení po roce 1992 vytvořilo zcela nové podmínky, které narušily dosavadní konvergentní tendence: po několika letech „odluky" je zřejmý pokles bilingvnosti a oslabení relativně symetrické formy česko-slovenských meziliterárních vztahů. Aspekt biliterárnosti jako specifická komunikační situace v meziliterárním společenství, jehož recipující část se stává nositelem dvou či více literárních kódů, bude zřejmě klesat včetně komplementární funkce, kdy absence vývojového mezičlánku v jedné národní literatuře je nahrazena funkční transformací z druhé literární tradice (komparatisté někdy hovoří o schopnosti realizovat fázový posun či zrychlený vývoj). Na obousměrnosti literárních kontaktů se bude intenzivněji podílet zprostředkující, tj. informativní role překladů, naopak s klesající bilingvností se zmenší frekvence tzv. překladů z druhé ruky, kdy jsme byli schopni recipovat ji-

---

21 D. Ďurišin: Teória medziliterárneho procesu I, Bratislava 1995.

nonárodní díla filtrem druhé spřízněné literatury: může zde tedy dojít paradoxně i k částečnému oslabení vztahu k literatuře světové (tuto funkci např. plnila latina za středověku, němčina za národního obrození, ruština v 19. století jako jednotný spisovný jazyk Slovanů se neuplatnila nikdy, angličtina zatím tuto funkci neplní). V úvahách o podstatě a podobě česko-slovenských literárních vztahů se budeme muset znovu vrátit k tomu, co nás ještě spojuje, pragmaticky zdůvodnit fakt, proč se zabývat druhou literaturou. Existuje však předpoklad, že epocha totálního rozpadu struktur v postmoderní éře nebude pro další sbližování či odcizování česko-slovenských vztahů typologicky odlišnější než u předchozích období. Záleží na tom, zda sami budeme cítit vnitřní potřebu redefinovat tuto problematiku, zda tu bude vůle uchovat společné, silné tradice, zda se budeme chtít opřít o společné tvary a představy.